

KESKUSTAKIRJASTON TARVESELVITYS

1 KAUPUNGINKIRJASTON KIRJASTOVERKKO.....	1
1.1 Historiallinen tausta.....	1
1.2 Nykyinen kirjastoverkko	1
1.2.1 Kantakaupungin kirjastopalvelut	2
1.2.2 Lähiöiden kirjastopalvelut	2
1.2.3 Kaupunginkirjaston verkko	3
1.2.4 Palvelujen käytön trendit.....	4
2 PÄÄKIRJASTO	4
2.1 Pääkirjastotoiminta Pasilaan	5
3 KIRJASTON YHTEISKUNNALLINEN TEHTÄVÄ	6
3.1 Yleiset kirjastot - maan käytetyin kulttuurilaitos	6
3.2 Suomen yleinen kirjasto - maailman tehokkain kirjasto.....	7
3.3 Suomen kirjasto - vientituote	8
3.4 Kirjastolaki	8
3.5 Helsingin kaupunginkirjasto - yleisten kirjastojen keskuskirjasto.....	9
3.6 Pääkirjaston symboliarvo	10
3.7 Pääkirjaston tilojen nykyinen palvelukyky	11
4 TULEVAISUUDEN KIRJASTO.....	13
4.1 Asiakkaiden tarpeiden mukaan muuttuva kirjasto	13
5 KESKUSTAKIRJASTO	16
5.1 Tulevaisuuden kirjastotalo Kamppi-Töölönlahdelle	16
5.2. Vapaa kohtaamispaikka.....	16
6 KESKUSTAKIRJASTO JA KIRJASTOVERKKO	17
6.1 Nykyiset kirjastot jatkavat.....	17
6.2 Tilantarve.....	17
7 PASILAN KIRJASTO – RESURSSIKESKUS.....	18
8 AIKATAULU	18
9 TIIVISTELMÄ.....	19

LIITE

- **Pääkirjaston sijainnit ja kaavailut tonttivaihtoehdot**

20.10.2000

KESKUSTAKIRJASTON TARVESELVITYS

1 KAUPUNGINKIRJASTON KIRJASTOVERKKO

1.1 Historiallinen tausta

Helsingin kaupunginkirjaston ensimmäinen kirjastorakennus, Rikhardinkadun kirjasto valmistui vuonna 1881 ja avattiin yleisölle vuonna 1882. Kirjastotalo on Pohjoismaiden ensimmäinen yleiseksi kirjastoksi suunniteltu rakennus. Tontin ja kirjastorakennuksen lahjoitti kaupungille Helsingin Anniskeluyhdistys.

Kaupunginkirjaston kirjastoverkko alkoi muodostua vuosisadan vaihteessa, jolloin perustettiin ensimmäiset sivukirjastot, Sörnäinen (nyk. Kallio) ja Töölö. Kallion kirjasto sai vuonna 1912 oman rakennuksen. Se oli Suomen ensimmäinen yksinomaan kunnan varoilla rakennettu kirjastotalo.

Pääkirjastorakennus Rikhardinkadulla kävi ahtaaksi jo 1910-luvulla. Tuolloin alkoi noin 70 vuotta kestänyt hanke uudeksi pääkirjastoksi. Kun Töölön kirjasto vuonna 1970 sai uuden arkkitehtonisesti merkittävän rakennuksen, kaupunginkirjaston kirjastoverkon luonne kantakaupungin alueella näytti sinetöidyltä: Helsingissä kirjastopalvelut rakentuvat kantakaupungin alueella usean kirjaston varaan. Tähän konseptiin kuului ajatus, että sijaa suurelle pääkirjastolle ei ole, mikäli aikaisemmat rakennukset halutaan säilyttää kirjastoina. Uusi pääkirjasto rakennettiin Itä-Pasilaan ja se valmistui vuonna 1986.

1.2 Nykyinen kirjastoverkko

Kaupunginkirjaston kirjastoverkkoon kuuluu nyt pääkirjasto ja 36 sivukirjastoa, Myllypurossa toimiva lehtisali sekä kaksi kirjastoautoa. Kaupunginkirjasto tarjoaa palveluita myös sairaaloissa ja vanhusten huoltolaitoksissa. Kirjaston kotipalvelu toimittaa kirjoja henkilöille, jotka eivät sairauden tai vamman takia pääse kirjastoon.

Kirjaston tavoite on tuoda palvelut lähelle käyttäjiä ja tarjota mahdollisimman pitkät aukioloajat, jotta kaikilla on mahdollisuus kirjaston käyttöön.

20.10.2000

1.2.1 Kantakaupungin kirjastopalvelut

Kantakaupungin alueelle sijoittuvat seuraavat kirjastot: pääkirjasto, Rautatietäläisenkatu 8, Rikhardinkadun kirjasto, Rikhardinkatu 3, Kallion kirjasto, Viides linja 11, Töölön kirjasto, Topeliuksenkatu 6, Punavuoren kirjasto, Bulevardi 42, Kirjakaapeli, Lasipalatsi.

Kantakaupungin kirjastojen käyttö ja tilat

	Lainaus 1999	Kävijät 1999	Pinta-ala
Pääkirjasto <small>*vain yleisöpalvelutilat</small>	1 170 693	514 588	3373 hym ^{2*}
Rikhardinkadun kirjasto	569 864	638 395	2818 hym ²
Kallion kirjasto	613 708	503 281	1403 hym ²
Töölön kirjasto	705 458	506 137	2025 hym ²
Punavuoren kirjasto	105 672	123 944	190 hym ²
Kirjakaapeli	29 373	305 890	n. 300 m ²
Yhteensä	3 194 768	2 592 235	10 109 m²

Näistä Punavuoren ja Kirjakaapelin kirjastot toimivat vuokratiloissa. Kantakaupungissa on lisäksi kaupunginkirjaston digitaalisen informaation oppimisen keskus ”Dino”, joka toimii Kirjakaapelilta vapautuneissa n. 300 m²:n vuokratiloissa osoitteessa Iso-Roobertinkatu 20-22. Tila on tarkoitettu lähinnä henkilökunnan koulutukseen. Samoissa tiloissa toimii myös kaupunginkirjastolle siirtyneen yleisten kirjastojen verkkopalvelujen henkilökunta.

Keskustan kirjastoverkon kohentamiseen sisältyy Rikhardinkadun kirjaston Korkeavuorenkadun puoleisen siiven korjaus- ja muutostyöt vuonna 2002.

1.2.2 Lähiöiden kirjastopalvelut

Kirjastoverkon 37 kirjastosta 31 toimii lähiöissä. Suurin näistä kirjastoista on Stoan kulttuurikeskuksessa toimiva Itäkeskuksen kirjasto, joka on pääkirjaston jälkeen lainaukseltaan suurin kirjasto, yhteensä 847 377 lainaa ja 589 852 kävijää vuonna 1999. Ahtaudesta kärsinyt Itäkeskuksen kirjasto sai 935 m² uutta hyötypinta-alaa vuonna 1998, jolloin kirjaston koko hyötypinta-ala on 2020 m².

Pääkirjaston valmistumisvuodesta 1986 alkaen ovat seuraavat kirjastot saaneet uudet tilat: Malminkartano (uusi palvelupiste, 1986), Tapulikaupunki (ent. Puistola, 1986), Paloheinä (ent. Pakila, 1986), Lauttasaari (1986), Oulunkylä (1986), Munkkiniemi (1990), Pitäjänmäki (1991),

20.10.2000

Vallila (1991), Kannelmäki (ent. Kaarela, 1992), Kirjakaapeli (uusi palvelupiste, 1994, siirtyminen Lasipalatsiin 1998), Malmi (1994), Maunula (1995), Punavuori (1996), Etelä-Haaga (laajennus, 1997) Pihlajamäki (siirto Viikkiin 1999). Lisäksi koulun yhteyteen on valmistunut kaksi lastenkirjastoa; Ruoholahteen 1996 ja Pikku Huopalahteen 1997. 1980-luvulla kaupungin kirjasto-olot kohentuivat ennen muuta lähiöiden kirjastojen saatua ajanmukaiset tilat. 1980-luvulla toteutettiin 14 kirjaston tilahankkeet. 1990-luvulla tilahankkeita on toteutettu 12.

Kirjastotilojen hyötypinta-alan kasvu vuodesta 1990 on yhteensä ollut reilu 10 000 m². Uusien tilojen tarpeen on aiheuttanut paitsi kaupungin lisääntynyt väkiluku ja kirjaston käytön huikea kasvu myös kirjastotoiminnan monimuotoistuminen.

Vuosaaren kirjastolle on rakenteilla uudet tilat vuonna 2001 valmistuvaan Vuotaloon. Kaupunginvaltuuston ohjeellisena hyväksymään talonrakennusohjelmaan vuosille 2000 - 2004 sisältyy tilojen laajentaminen Suutarilan kirjastolle vuonna 2002, Toukolan kirjaston siirtyminen Arabianrantaan vuonna 2001 sekä uusi kirjasto Mellunmäkeen ja Herttoniemenrantaan vuonna 2004.

Lähiöissä toimivien sivukirjastojen lainaus vuonna 1999 oli 5 772 165 ja kävijöiden määrä 4 589 198. Lähiöissä kirjastotilojen yhteenlaskettu hyötypinta-ala oli 16 466 m².

1.2.3 Kaupunginkirjaston verkko

Kullakin kirjastoverkon toimipisteellä on oma vaikutusalueensa, joka on kuitenkin viitteellinen. Kirjaston käyttö on asiakkaille vapaata asuinpaikasta riippumatta. Kaupunginkirjaston verkosto on vuosikymmenten kuluessa saanut rakenteen, johon kuuluu useampi kantakaupungissa sijaitseva suuri kirjasto ja myöhemmin lähiöiden palvelutason parantamiseksi isompiin aluekeskuksiin perustetut suurehkot monipuoliset kirjastot.

Kantakaupungin isot kirjastot, Rikhardinkadun kirjasto, Töölön ja Kallion kirjastot ja lähiöiden suuret kirjastot, Itäkeskuksen, Kannelmäen ja Malmin kirjastot ovat pääkirjaston ohella palvelleet suurpiiriensä ja lähialueidensa resurssikeskuksina. Käytöltään suuriksi kirjastoiksi ovat muodostuneet lisäksi Oulunkylän ja Kontulan kirjastot.

Suureksi kirjastoksi katsotaan kirjasto, josta lainataan yli 300 000 aineistoyksikköä vuodessa. Kannelmäen, Kontulan ja Malmin kirjastojen vuosilainaus on reilut 300 000, Oulunkylän kirjaston yli 400 000 ja Rikhardinkadun kirjaston lähes 600 000. Yli 600 000 vuosilainauksen kirjastoja ovat Töölön ja Kallion kirjastot. Pääkirjastosta annetaan vuosittain yli miljoona lainaa ja Itäkeskuksen kirjastosta lähes miljoona.

20.10.2000

1.2.4 Palvelujen käytön trendit

1990-luvun trendi on ollut kaiken kaikkiaan kirjaston käytön valtava kasvu. Vuosikymmenen alusta (1990 - 1999) kaupunginkirjaston kokonaislainaus on lisääntynyt vajaasta kuudesta miljoonasta noin yhdeksään miljoonaan eli 49 %. Lainauksen huippuvuonna 1996 lainattiin 9 004 437 aineistoyksikköä. Asiakaskäyntien määrä on lisääntynyt reilusta 3,6 miljoonasta 7,1 miljoonaan eli 95,3 %. Vuodesta 1998 vuoteen 1999 lainaus lisääntyi edelleen 3,9 % ja kävijöiden määrä 6,6 %. Vuodesta 1997 vuoteen 1999 kävijöiden määrä nousi 8,1 prosenttia. Myös vuoden 2000 ensimmäisten kuukausien käyttöluvut osoittavat kasvua.

Tietotekniikan laaja käyttöön otto on synnyttänyt kokonaan uuden kirjaston käytön tavan, etäkäytön. Etäkäytön, eli www-sivujen käytön, tilastointi aloitettiin vuonna 1996, jolloin käyttöluvuksi oli yli 2 miljoonaa. Vuonna 1997 etäkäyttöä oli yli 3 miljoonaa, vuonna 1998 5,9 miljoonaa ja vuonna 1999 9,1 miljoonaa käyttökertaa. Etäkäyttömahdollisuus on tehty omatoimisen kirjastonkäytön ja itsepalvelun lisäämiseksi. Koko ajan lisääntyvä etäkäyttö ei ole vähentänyt asiakkaiden käyntejä kirjastotiloissa.

Suuret kirjastot toimivat erittäin monipuolisten palvelujen, runsaiden aineistovalikoimien ja viihtyisien tilojen ansiosta vetovoimaisina tieto- ja elämyskeskuksina, joihin perhekunnittain tullaan viettämään aikaa ja hankkimaan tietoja. Lähiöiden pienemmät kirjastot toimivat tärkeinä paikallisina palvelu- ja informaatiokeskuksina erityisesti lapsia ja vanhuksia ajatellen.

Suuntaus on ollut yleensä kävijämäärän lisääntyminen lainausmääriin nähden. Pasilassa sijaitsevan pääkirjaston tietynlaista reserviluonnetta kuvaa se, että kävijämäärät ovat täällä suhteellisen pienet verrattuna keskustan tuntumassa sijaitseviin kirjastoihin. Erityisesti Rikhardinkadun kirjaston ja Kirjakaapelin tiloihinsa nähden suuret kävijämäärät osoittavat keskus- tai sijainnin merkitystä.

2 PÄÄKIRJASTO

20.10.2000

2.1 Pääkirjastotoiminta Pasilaan

Rikhardinkadulla sijaitseva pääkirjastotalo osoittautui ahtaaksi 1910-luvulla. Uuden pääkirjastotalon rakentamisen tarve nostettiin esiin vuonna 1912. Seuraavien vuosien aikana pääkirjastolle ehdotettiin tontteja Töölönlahden eri puolilta aina Töölön takamaihinkin asti. Kirjastoväen piirissä pidettiin parhaina ehdotuksina tontteja Kansallismuseon ja Hakasalmen puiston vaiheilla. Lukuisten ehdotusten ja tonttikomiteoiden pohtimisten jälkeen kaupunginvaltuusto 9.10.1935 päätti hyväksyä pääkirjastotalolle tontin Töölönlahden rannalta läheltä nykyistä Kaupunginteatteria (ks. liitteenä oleva Sven Hirnin laatima kartta sijaintivaihtoehdoista). Kun rakennuksen toteuttamis- ja rahoituspäätöstä ei tehty, hanke jäi odottamaan vuosikymmeniksi, kunnes se unohtui ja vaihtuvien virkamies- ja päättäjäpolvien mukana hautautui.

Nykyisen pääkirjastotalon toteuttamiseen johtanut suunnittelu käynnistyi vuonna 1972, jolloin kaupunginjohtaja asetti työryhmän Helsingin uuden pääkirjastorakennuksen valmistelemaa suunnittelua varten. Työryhmä jätti 17.10.1974 raporttinsa ”Helsingin uusi pääkirjastorakennus, perustamissuunnitelma”, jossa esitettiin, että

- kaupunginkirjastolle rakennetaan uusi pääkirjastorakennus Khn 10.6.1974 sille varaamalle Itä-Pasilan tontille 17032:1
- kirjaston kokonaiskerrosala kellaritilat mukaan lukien on enintään 8600 m²
- rakentaminen ajoittuu vuosiin 1978-1979.

Kaupunginhallitus hyväksyi perustamissuunnitelman 3.3.1975 jatkosuunnittelun pohjaksi siten, että talon kokonaiskerrosala kellaritilat mukaan lukien on enintään 8 600 m². Toimeksiannon pohjalta valmistui raportti ”Helsingin uusi pääkirjastorakennus esisuunnitelma 3.12.1976”.

Suunnittelun lähtökohtana oli pääkirjaston tehtävä ”*toimia koko kirjastoverkon hallinnollisena keskuksena ja kirjastolaitoksen resurssikeskuksena, toisaalta vastata lähialueensa kirjastopalveluista. Tilat jakaantuvat tämän mukaisesti yleishallinnollisiin, ns. sisäpalvelutiloihin ja suoranaissessa yleisöpalvelussa tarvittaviin tiloihin.*” Suunnitelmissa yleisöpalvelutilojen osuus pinta-alasta oli 3700 m² eli noin puolet hyötyalasta. Kirjaston käyttöluvuiksi arvioitiin 600 000 lainausta vuodessa ja päivittäisten kävijämäärien arvioitiin nousevan keskimäärin 3000:een.

Tärkeää oli, että toteutuva uusi pääkirjastorakennus lopettaisi vuosikymmeniä kestäneen kaupunginkirjaston toimintojen hajasijoituksen. Eri puolilta kaupunkia oli jouduttu vuokraamaan tiloja kirjavarastoille, kirjastoauto- ja laitoskirjastokeskuksille sekä hallinnon toiminnoille. Myöskään musiikkiosasto ei koskaan mahtunut pääkirjastoon ja lehdet oli niin ikään sijoitettava vuokratiloihin. Kirjastotoiminnan kehittäminen oli jo vuosien ajan kärsinyt pääkirjaston tilaongelman vuoksi.

20.10.2000

Pääkirjastolle varatun tontin sijaintia pidettiin edullisena kaupunginkirjaston sisäisiä palveluja ajatellen. Hankkeen kiireinen toteuttamisen tarve 70-vuotisen vireillä pitämisen jälkeen puolsi rakentamista uuden aluerakentamiskohteen aikataulussa. Pasilaa koskevat kaavailut kaupungin kakkoskeskuksena ja useiden kulttuurilaitosten keskittymänä hyvien liikenneyhteyksien varrella puolsi vuonna 1974 Pasilan valintaa pääkirjaston paikaksi. Pasila sijaitsi sisäisten palvelujen ja muiden kirjastojen tuen tarjoamisen kannalta erinomaisella paikalla.

3 KIRJASTON YHTEISKUNNALLINEN TEHTÄVÄ

3.1 Yleiset kirjastot - maan käytetyin kulttuurilaitos

Suomalaiset ovat lukukansaa. Yleiset kirjastot ovat maan käytetyin kulttuuripalvelu. Jokainen suomalainen käy keskimäärin kerran kuukaudessa kirjastossa. Länsimainen kulttuurimme perustuu lukemiseen ja kirjallisuuteen. Kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä on tukea lukemista ja kirjallisuuden tuntemusta sekä tarjota mahdollisuus verkkolukutaidon hankkimiseen. Kirjasto muodostaa tietovarannon, jonka erilaisista tieto- ja kulttuurineksistä jalostetaan tieto- ja kansalaisyhteiskunnan aineellista ja sivistyksellistä lisäarvoa. Kirjastossa on tietoyhteiskunnan edellyttämää osaamista ja sisältöä. Kirjasto on suuri vapaan tiedon raaka-ainevarasto, jonka aineksista on mahdollisuus luoda uutta tietoa, uutta kulttuurista pääomaa, uutta arvoa.

Kirjastot ovat tasa-arvoinen, opastava väylä verkkopalvelujen ja tietovarantojen maailmaan. Tietoyhteiskuntaa toteutettaessa kirjasto on kansalaisen tarpeiden kannalta keskeinen instituutio, koska sen kautta tieto on kaikkien tavoitettavissa ja se tarjoaa kansalaisille tasa-arvoisen, vuorovaiikutteisen osallistumismahdollisuuden. Vapaa, maksuton kirjastopalvelu tukee osaltaan hyvinvointia ja demokratiaa ja ehkäisee syrjäytymistä. Kansalaisten yhä parempi koulutustaso lisää kirjaston käyttöä ja toisaalta asettaa kirjaston toiminnalle haasteita.

20.10.2000

3.2 Suomen yleinen kirjasto - maailman tehokkain kirjasto

Suomalaisilla yleisillä kirjastoilla on maailmalla hyvä maine ja niitä pidetään malliesimerkkeinä hyvin toimivista kirjastoista. Erityisen tunnettuja suomalaiset kirjastot ovat

- korkeista käyttöluvusta
- korkeatasoisista kirjastorakennuksista
- tietotekniikan nopeasta käyttöönotosta
- kirjaston näkyvästä yhteiskunnallisesta roolista
- edullisista käyttökustannuksista ja tehokkuudesta

Suomalaisilla on tanskalaisten kanssa korkeimmat asukaskohtaiset lainausluvut; Suomessa noin 20 ja Tanskassa noin 14 lainaa/asukas. Kun asukaskohtaiset käyttömenot ovat kuitenkin Suomessa alhaisemmat kuin Tanskassa, voidaan suomalaisia yleisiä kirjastoja luonnehtia maailman tehokkaimmiksi. Helsingin asukaskohtaiset käyttömenot noudattavat maan yleistä suurten kirjastojen tasoa.

Helsingissä asukaskohtainen lainaus on 16 lainaa vuodessa. Maailmanlaajuisessa suurten kaupunkien (yli 400 000 asukasta) kirjastotilastossa (INTAMEL) Helsingin asukaskohtainen lainaus on kuitenkin korkein. Lähimmäksi tulee Kööpenhamina 13,4 lainallaan asukasta kohden vuodessa.

Myös kirjastorakentamisen määrässä ovat tanskalaiset ja suomalaiset kulkeneet kärjessä. Suomessa valmistui 1980-luvulla kaikkiaan noin 200 kirjastoa. Näistä tunnetuin on Tampereen pääkirjasto Metso, joka valmistui vuonna 1986 kuten Helsingin pääkirjasto.

Tietotekniikan käyttöönotossa suomalaiset yleiset kirjastot ovat olleet tanskalaisten ohella nopeimpia Euroopassa. Kehitystä on tukenut eri ministeriöiden tietoyhteiskuntastrategioissaan yleisille kirjastoille antama ratkaiseva rooli. Suuntausta ovat edistäneet erityisesti opetusministeriön tietoyhteiskuntahankkeet, joista kirjastot ovat saaneet taloudellista tukea. Tärkeä merkitys pilottina oli kaupunginkirjaston Kirjakaapeli-kirjastolla, jolla toimintansa alkaessa helmikuussa 1994 ensimmäisenä yleisenä kirjastona maailmassa oli oma www-palvelin. Vuonna 1995 osana opetusministeriön kansallisen kulttuurin edistämishankkeita alkanut, vuodesta 1998 kaupunginkirjastoon kuuluva Yleisten kirjastojen verkkopalvelut -projekti on myös yksi tärkeä tietoverkkopalvelujen hyödyntämistä edistänyt hanke.

20.10.2000

3.3 Suomen kirjasto - vientituote

Osoituksena kirjaston merkittävästä yhteiskunnallisesta roolista voitaneen pitää sitä, että suomalaiset poliitikot ovat kiinnostuneita kirjastojen toiminnasta. Euroopan parlamentin suomalainen edustaja Mirja Rynnänen valmisteli parlamentin käsittelyyn oma-aloiteraportin ”Kirjastojen rooli modernissa yhteiskunnassa”, jonka parlamentti lokakuussa 1998 hyväksyi yksimielisesti.

Raportin tavoitteena on nostaa eurooppalaisten yleisten kirjastojen tasoa ja kiinnittää huomiota kirjastojen rooliin tietoyhteiskunnan toteuttamisessa. Raportissa todetaan mm. "...kirjastot on otettava Euroopan unionin tietoyhteiskuntastrategioissa, sen kulttuuri-, sisältö-, koulutus- ja tietopoliittisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa sekä niitä vastaavissa budjettipäätöksissä asianmukaisesti huomioon yhtenä tärkeimpänä tiedon ja kulttuurin saatavuuden systemaattisena järjestelmänä."

3.4 Kirjastolaki

Suomen yleisten kirjastojen myönteinen kehitys on paljolti johtunut kirjastolainsäädännöstä sekä valtion kirjastoille osoittamasta rahoituksesta. Erityisesti taloudellisen tuen merkitys on paljastunut viime vuosina, kun valtionosuudet ovat pienentyneet eivätkä ole enää toimintokohtaisia. Kun samanaikaisesti myös jotkin kunnat ovat vähentäneet panostustaan kirjastotoimintaan, se on merkinnyt osassa kuntia sivukirjastojen lakkauttamista.

Kirjastolainsäädäntö asetti aiemmin tiukkojakin määräyksiä ja rajoja kuntien kirjastotoiminnalle samalla kun se luonnollisesti turvasi myös yhtäläisen perustason. Esimerkiksi vuoden 1986 kirjastolaissa oli määritelty, että yksi kunnan kirjastolaitoksen kirjastoista on pääkirjasto ja muut ovat sen alaisia kirjastoja. Nykyinen lainsäädäntö ohjaa toimintaa väljemmin, mutta viitoittaa kuitenkin toiminnan suuntaa.

Vuoden 1999 alusta voimaanastuneen kirjastolain 2 §:ssä määritellään yleisten kirjastojen tehtävät seuraavasti:

"Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvan tietojen ja taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen.

Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittämistä."

20.10.2000

Alleviivatut kohdat ovat eduskunnan lisäyksiä hallituksen kirjastolakiesitykseen. Kirjastoala on tervehtinyt näitä lisäyksiä kiitoksella ja pitänyt niitä myös yhtenä osoituksena poliitikkojen kiinnostuksesta kirjastotoimintaa kohtaan.

3.5 Helsingin kaupunginkirjasto - yleisten kirjastojen keskuskirjasto

Helsingin kaupunginkirjastolla on kolme kirjastolaista johtuvaa tehtävää, nimittäin

- * toimia yleisenä kirjastona Helsingissä
- * toimia valtakunnallisena yleisten kirjastojen keskuskirjastona
- * toimia valtakunnallisena ulkomaalaiskirjastona

Valtakunnallisiin tehtäviin kaupunginkirjasto saa erillisen valtionosuuden, joka oli vuonna 1999 1 150 000 mk. Lisäksi vuonna 1995 opetusministeriön rahoituksella käynnistetty Tiedon Talo-projekti eli nykyinen yleisten kirjastojen verkkopalvelut on kevästä 1998 alkaen siirtynyt Helsingin kaupunginkirjaston hallinnoimaksi projektiksi. Projektin tarkoituksena on edistää yleisten kirjastojen tietoverkkopalvelujen käyttöä, tuottamista ja tarjoamista. Projektin tehtäviin kuuluu mm. Internetin sisällön jäsentäminen ja tiedonhaun kehittäminen yleisiä kirjastoja varten. Projektin 1 miljoonan markan vuotuiset menot katetaan valtion rahoituksella.

Kaupunginkirjaston rooli ja tehtävät näkyvät myös kirjaston vuonna 1996 uudistetussa toiminta-ajatuksessa.

"Helsingin kaupunginkirjasto on kansalaisten peruspalveluna avoin kaikille. Osana maailmanlaajuista kirjastoverkkoa tarjoamme asiakkaillemme esteettömän pääsyn kulttuurin ja tiedon lähteille. Kehitämme vuorovaikutteisesti kirjastopalveluja, joita helsinkiläiset tarvitsevat toimiaukseen yhteiskunnan aktiivina jäsenenä ja saadakseen iloa elämäänsä."

Vaikka suomalaisten yleisten kirjastojen taso on hyvä ja kirjastot kehittävät aktiivisesti palveluitaan, kohdistavat ne odotuksia Helsingin kaupunginkirjastoon, maan suurimpaan yleiseen kirjastoon. Tämä liittyy myös kaupunginkirjaston tehtävään valtakunnallisena yleisten kirjastojen keskuskirjastona.

Voitaneen sanoa, että keskimäärin Helsingin kaupunginkirjasto on pystynyt vastaamaan melko hyvin muiden kirjastojen odotuksiin. Tämä on suurelta osin johtunut siitä, että yhtä hyvin Helsingin luottamushenkilöt kuin kaupungin ylin virkamiesjohto on turvannut kirjaston taloudellisten resurssien vakaan kehityksen.

20.10.2000

Tämä on tarjonnut kirjastolle mahdollisuuden keskittyä toimintojen ja uusien innovatiivisten palvelujen kehittämiseen tietotekniikkaa hyväksikäyttäen. Tukea on saatu opetusministeriön tietoyhteiskuntavaroista.

Kaupunki on myös panostanut kirjastoverkon kehittämiseen ja ylläpitoon. Suunnitelmia on myös tuleville vuosille.

3.6 Pääkirjaston symboliarvo

Helsingissä pääkirjaston sijoittuminen ydinkeskustan ulkopuolelle on erikoisuus, jota on ollut vaikea perustella ulkopuolisille ja kaupunkilaisille. Erityisesti ne ulkomaalaiset, jotka tietävät yleisten kirjastojen keskeisen roolin suomalaisessa yhteiskunnassa ovat ihmetelleet pääkaupungin pääkirjastolle antamaa sijaintia. Vaikka ihmettelijöille on selostettu suunnittelun lähtökohdat alkaen Itä-Pasilalle kaavaillusta roolista uutena kakoskeskustana ja kantakaupungin kirjastoverkon kehittyminen, eivät useat ole voineet ymmärtää sijoituksen mielekkyyttä.

Sekä koti- että ulkomaisessa vertailussa pääkirjaston sijoitus onkin epäilemättä varsin poikkeuksellinen, jos tarkastelun kohteena ovat "kehittyneet kirjastomaat". Pääkirjaston sijainti ei heijasta länsimaiselle sivistysvaltiolle ominaista kulttuurin, kirjallisuuden ja lukemisen suurta arvostusta. Jo pääkirjastohankkeen 70-vuotisen historian alkutaipaleella todettiin, että pääkirjaston tulee sijaita keskeisesti: sen "tulee sekä sijainnillaan että ulkonäöllään vetää kaikkia puoleensa, myös sen toimintaan välinpitämättömästi suhtautuneita". 1930-luvulla oli ohjeena, että kirjastoa ei pidä lähteä hakemaan, sinne pitää joutua (Helle Cannelin).

Tampereella pääkirjasto Metson sijainti on mitä keskeisin, mikä näkyy sen käyttöluvuissa, jotka ylittävät reippaasti Helsingin pääkirjaston käyttöluvut. Tampereen pääkirjastosta lainataan 2,4 miljoonaa aineistoyksikköä vuodessa ja kävijöitä on 1,4 miljoonaa. Turussa suunnitellaan uutta pääkirjastoa siten, että vanha keskustassa oleva rakennus saneerataan ja kadun toiselle puolelle valmistuu uudisrakennus.

Pohjoismaista Tukholmalla ja Oslolla on keskustaan sijoittuvat vanhat pääkirjastorakennukset, jotka ovat toimintojen kehittämisen kannalta epäkäytännölliset. Oslossa suunnitellaan uuden pääkirjaston rakentamista keskustan alueelle. Tukholman keskustassa on lisäksi kaupunginkirjaston suuri palvelupiste Läsesalongen Kulturhusetissa. Kööpenhaminassa pääkirjasto siirtyi vuonna 1990-luvun puolivälissä ahtaaksi käyneestä 1950-luvun rakennuksesta niin ikään keskustan alueella sijaitsevaan tyhjäksi jääneeseen tavarataloon. Reykjavik avaa vuonna 2000 uuden pääkirjaston saneeratussa varastorakennuksessa kaupungin keskustassa.

20.10.2000

Pohjoisamerikkalaisessa kirjastomaailmassa suurten kaupunkien pääkirjastot ovat mittavia ja sijoittuvat kaupallisen keskustan, downtown, alueelle. Mainion vertailukohdan Helsinkiin tarjoaa esimerkiksi Vancouverin kaupunginkirjaston kirjastoverkko. Vancouverin asukasluku on vajaat 600 000 ja sen kirjastoverkkoon kuuluu pääkirjasto ja 19 sivukirjastoa. Vuonna 1995 valmistuneessa uudessa pääkirjastorakennuksessa on 7 kerrosta ja 32 000 m² kirjastotilaa. Pääkirjastorakennuksen käyttöluvut vuonna 1997 olivat 2 miljoonaa lainaa ja 2,6 miljoonaa kävijää.

Myös hollantilaisessa kirjastomaailmassa pääkirjastot ovat suuria. Rotterdamin pääkirjasto on 7-kerroksinen 24 000 m²:n rakennus. Haagin uusi pääkirjasto avattiin vuonna 1997. Sen pinta-ala on yli 14 000 m² ja kerroksia on 8. Amsterdamiin on suunnitteilla uusi pääkirjasto aivan keskustan alueelle rautatieaseman läheisyyteen. Rakennussuunnitelmia on lisäksi Berliinissä, Barcelonassa ja Torinossa sekä Quebecissä Kanadassa. Dortmundiin on vuonna 1999 valmistunut arkkitehti Mario Botton suunnittelema kirjasto.

Suurten kaupunkien kirjastot sijaitsevat yleensä keskeisesti ja niiden rakennuksilla on merkittävä symboliarvo. Helsingin pääkirjaston sijainti ei vastaa mielikuvaa kulttuurikaupungin yhden keskeisen kulttuuri-instituution asemasta. Se ei vastaa kuvaa Helsingistä hyvin koulutettujen asukkaiden ja osaamisen kaupunkina. Pääkirjaston sijoitus on ollut perusteltu kirjastotoiminnan sisäisen rationaalisuuden tähden. Se on ollut sukupolvien mittaisen hankkeen pragmaattinen päätös.

3.7 Pääkirjaston tilojen nykyinen palvelukyky

Pääkirjastotalon toteutunut kokonaishyötypinta-ala on 7409 m². Näistä yleisötiloja on 3373 m². Keskeiset välittömät yleisötilat ovat aikuisten- osasto, pinta-alaltaan 1324 m², lastenosasto 356 m², musiikkiosasto 541 m² ja uutisalue 189 m². Muita tiloja ovat keskusvarasto 844 m², kirjasto- autojen, kotipalvelun sekä laitoskirjastotoimiston tilat 1097 m² ja muiden kaupunginkirjaston verkon tukipalveluiden tilat, kuten hankinta- ja luentelointitoimisto 637 m², sekä hallinto 712 m².

Vaikka pääkirjastorakennus on suhteellisen hyvin mukautunut vuosien mittaan tapahtuneisiin toiminnan muutoksiin, tilanahtaus on alkanut häiritä toimintaa. Tästä syystä käynnistettiin marraskuussa 1995 pääkirjaston tilakartoitus. Projekti oli laajahko kehittämishanke, jonka tarkoituksena oli kartoittaa toiminnan ja tilojen nykytilannetta ja hakea suuntaviivoja tulevaisuudelle. Samalla se oli kirjastotoiminnan ja -tilojen evaluointi kansallisesti ja kansainvälisesti. Tuloksia esiteltiin mm. vuonna 1996 pidetyssä pohjoismaisessa seminaarissa, jossa arvioitiin 1980-luvun pohjoismaisia kirjastorakennuksia. Projektissa tarkasteltiin toiminnan muuttamista ja tilojen sopeuttamista näihin muutoksiin.

20.10.2000

Arvioinnin tuloksena voitiin todeta, että pääkirjastotaloon on valmistuksen jälkeen ollut löydettävä tilat kokonaan uudentyyppisille toiminnolle ja yksiköille kuten tietotekniikka- ja kirjastojärjestelmäyksiköt, kotipalvelutoiminta sekä ulkomaalaiskirjastotoiminta. Kirjaston avaamisen jälkeen kokoelma on monipuolistunut erityisesti vieraskielisen kirjallisuuden ja musiikkiaineiston osalta. Musiikkiaineiston lainaus on toiminnan alun luvusta nelinkertaistunut. Tietotekniikan ja verkkopalvelujen tarjoaminen yleisön käyttöön vaatii entistä enemmän tilaa

Vuosien mittaan on kaikissa keskeisissä yleisönpalvelutiloissa tehty jonkinlaisia muutoksia, joiden taustalla ovat henkilöstösäästöt, käytön ja kokoelmien kasvu, kokoelmien ja kirjaston käytön monimuotoistuminen, uudet aineistotyypit sekä pyrkimys töiden rationalisointiin. Kaiken kaikkiaan tilankäyttöä on jouduttu tehostamaan: vaatenaulakotilasta on tehty pikalainausalue, ryhmähuoneet ja lasten lukusali on muutettu kokoelmatiloiksi, tietopalvelua on keskitetty, näyttelytila on otettu lehtien luvun käyttöön.

Tiloissa tähän asti tehdyissä muutoksissa on keskeisenä piirteenä asiakaslähtöisyys. On ajateltu asiakkaan tarvetta ja yritetty löytää ratkaisuja, jotka helpottavat kirjastonkäyttäjän orientoitumista. Tilanpuutteen vuoksi ei kaikkia tarpeellisia muutoksia ole voitu toteuttaa. Pääkirjastotalon suunnitelman mukaan toteutettu muunneltavuus on jo käytetty loppuun. Arvioinnin jälkeen toteutettiin yhdessä henkilöstön kanssa suunnitellut muutokset työtiloihin. Koulutusluokka ja yleisten kirjastojen verkkopalvelut on jouduttu sijoittamaan ulkopuolisilta vuokrattuihin tiloihin.

Arviointiprojektissa todettiin, että nähtävissä oli sekä uusia muutos- että lisätilan tarpeita. Tästä syystä kaupunginkirjaston esityksestä vuosien 1998-2000 taloussuunnitelman talonrakennuksen ohjelmaan tehtiin 6 miljoonan mk:n määrärahavaraus pääkirjaston muutostöihin siten, että hanke ajoittuisi vuoteen 2000. Myöhemmissä taloussuunnitelmissa hanke on edelleen ollut mukana; viimeksi hyväksyttynä siten, että muutostöiden rakentaminen ajoittuisi vuosiin 2002 – 2003.

20.10.2000

4 TULEVAISUUDEN KIRJASTO

4.1 Asiakkaiden tarpeiden mukaan muuttuva kirjasto

Yhteiskunnassa on pääkirjastotalon suunnittelun ajoista tapahtunut suuri kulttuurin muutos. Kansalaisista, hyvinvointi- ja kulttuuripalvelujen saajista on tullut kuluttajia, asiakkaita, joille kirjasto tietovarantoineen on itsestään selvä peruspalvelu. Entistä paremmin koulutetuille kaupunkilaisille kirjaston käyttö on jokapäiväistä. He asettavat kirjaston palveluille entistä vaativampia odotuksia. Niinpä nykyaikaisen kirjaston kehittäminen lähtee ensisijaisesti asiakkaiden palvelusta. Toiminnan sisäinen rationaliteetti palvelee tätä.

Kirjaston käyttäjän ja työntekijän välinen suhde muuttuu. Itsepalvelun myötä käyttäjä hoitaa osan entisistä palvelutehtävistä. Palvelutiski ei enää erota käyttäjää ja työntekijää, vaan asiointi tapahtuu rinnakkain konsultointina ja opastuksena ja usein työaseman äärellä. Osa opastuksesta tapahtuu ryhmissä ja edellyttää erillistä opetustilaa. Kokoelmat eivät enää vaadi eniten tilaa, vaan kirjastossa oleskelevat ja työskentelevät käyttäjät. Kirjaston aineistokokoelma siirtyy taka-alalle ja käyttäjä etualalle.

Kirjastot ovat perinteisesti muodostaneet kaupunginosan, kunnan ja valtioidenkin rajat ylittävän verkoston. Toiminnan rationaalisuuden vuoksi verkosto oli hierarkkisesti järjestetty. Tietotekniikan laaja käyttöönotto kirjastoissa on purkanut hierarkian tarpeen.

Muuttuneessa tilanteessa jokainen kirjasto voi entistä paremmin toimia kuin suuri kirjasto, kun verkkoyhteyksien kautta aineisto on kaikkien paikannettavissa ja verkossa oleva aineisto on kaikkien käytettävissä. Tiloiltaan suurissa kirjastoissa on eniten aineistoa, mutta se on melko pienellä vaivalla kaikkien ulottuvilla, kun tiedot saatavuudesta ovat ajan tasalla. Kokoelmia voi hallita entistä paremmin riippumatta niiden sijainnista.

Koska kaikki kirjastot ovat riippuvaisia toisistaan, tasavertaisuus korostuu ja murtaa näin hierarkkista ajattelua. Ei tarvita enää erikseen nimettyä pääkirjastoa, jonka alaisia muut kirjastot ovat. Palvelujen toteuttaminen edellyttää tukitoimintoja, mutta niiden ylläpito ei edellytä pääkirjastona toimimista. Kirjastot muodostavat todellisen verkon, jossa yksiköt tukevat toisiaan on sitten kysymys asiakaspalvelusta tai tukipalveluista. Tietoverkkojen hyödyntämisestä on kehkeytymässä virtuaalinen koko Suomen kirjasto.

Kirjastotoiminnassa on edelleen tapahtumassa suuria muutoksia, joiden vaikutuksia ei vielä kaikelta osin voi edes arvioida. Osittain muutokset ovat immateriaalisia ja vaikuttavat kirjastotyön sisältöihin ja palveluihin.

20.10.2000

Muutospaineet näkyvät myös kirjastotilojen suunnittelussa ja asiakkaiden kirjaston käytössä. Heijastuksia tällaisista konkreettisista paineista on nähtävissä esimerkiksi niissä tilojen muutoksissa, joita pääkirjastossa on jo tehty. Toiminnan monipuolistuminen vaatii enemmän pinta-alaa. Uudentyyppisten aineistojen lisäksi myös vanhojen aineistojen käyttö jatkuu. Syntyy tarve kasvattaa tilojen mitoitusta. Valtio onkin ottanut käyttöön yleisten kirjastojen ohjeelliseksi mitoitusnormiksi 100 m² hyötypinta-alaa 1000 asukasta kohti, mikä on kaksinkertainen Helsingissä vuodesta 1980 käytettyyn mitoitusnormiin verrattuna.

Uusia kirjastoja suunniteltaessa ei tavoitella enää samankaltaisia kirjastoja, vaan Helsingin kaupunginkirjaston kokoisessa kirjastolaitoksessa kirjastot profiloituvat entistä enemmän. Olemassa olevat kirjastot toteuttavat profilointia toiminnassaan, uusien kirjastojen suunnittelussa toimintojen erilaisuus on lähtökohta. Suuntauksen aloitti vuonna 1994 toimintansa aloittanut Kirjakaapeli, joka alusta alkaen on keskittynyt uuden tietotekniikan käyttöön. Vuosina 1996 ja 1997 peruskoulujen tiloissa avatut Ruoholahden ja Pikku Huopalahden lastenkirjastot taas keskittyvät yhteistyössä koulun kanssa kirjastopalvelujen tarjoamiseen lapsille. Viikissä ja Arabianrannassa synergiaa haetaan yhteistyöstä tieteellisen kirjaston kanssa.

Kirjastoissa on jo aiemmin puhuttu murroskausista, esimerkiksi kun ns. uudet aineistot, äänitteet ja videot tulivat kirjastoihin. Levyjen kuuntelu kirjastoissa alkoi 1960-luvun puolessa välin ja Helsingissä ensimmäinen musiikkiosasto avattiin Töölön kirjastossa 1970. Videoiden kirjastokäytön kokeilu suomalaisissa kirjastoissa alkoi 1985. Myös siinä Töölön kirjasto oli mukana. Vaikka nämä kirjan rinnalle tulleet aineistot muuttivat joiltakin osin toimintoja ja tiloja, kirjastot ovat hyväksyneet ne jokseenkin helposti kirjojen rinnalle osaksi kokoelmiaan ja lainattavaksi.

Uuden tietotekniikan mukanaan tuoma muutos on kuitenkin huomattavasti syvällisempi. Se ei vaikuta vain näkyvään toimintaan, vaan myös ajattelutapaan. Samalla kun tietotekniikka mahdollistaa uudenlaisen tavan toimia, muuttuu myös maailmankuvamme. Kirjastoissa muutoksen näkyvä osa on ollut kortistojen katoaminen ja niiden tilalle tulleet päätteet tai mikrot, jotka toimivat monipuolisina työasemina Internet-yhteyksineen. Samanaikaisesti näkyvän, fyysisen kirjaston rinnalle on tullut verkoissa oleva näkymätön kirjasto, virtuaalikirjasto, jota asiakas voi etäkäyttää vuorokauden ympäriinsä. Paradoksaalista on, että yhtä hyvin kirjastokäynnit kuin virtuaalikirjaston käyttö lisäänty.

Kirjastoja, fyysisiä rakennuksia, tarvitaan siis edelleen. Asiakkaat hakeutuvat niihin ja kokevat tilat osaksi palvelua. Asiakkaat odottavat niiltä monipuolisuutta ja viihtyisyyttä. Kirjastojen muuttuessa asiakkaat käyttävät niitä eri tavoin kuin ennen. Toimintoina jatkuvat aineiston lainaus, lehtien lukeminen ja opiskelu, lasten satuhetket ja erilaiset yleisötapahtu-

20.10.2000

mat. Näiden rinnalle on tullut työaseman ääressä istuva käyttäjä, joka tutkii verkossa olevia tietokantoja ja etsii niistä tarvitsemaansa tietoa tai keskusteleo verkossa. Hän voi myös tehdä omia töitään ja tallentaa ne kirjaston palvelimelle omaksi kokoelmakseen. Kirjasto ei enää tarjoa vain materiaalia käytettäväksi, vaan käyttäjä luo oman materiaalinsa. Asiakas ei ole siten vain passiivinen valmiin tiedonkäyttäjä, vaan aktiivinen toimija. Hän ei myöskään välttämättä käytä vain kirjaston työasemaa, vaan tuo mukanaan oman tietokoneensa, niin kuin hänellä on mukanaan oma puhelimensa.

Uudenlainen kirjaston asiakas tarvitsee myös uudenlaiset tilat. Tilasuunnittelun lähtökohtana ei ole enää asiakkaan ikä (lasten- ja nuortenosastot) tai aineiston laatu (musiikkiosastot, lehtisalit). Uudessa tilanteessa tiloja jäsentävä tekijä on erityisesti asiakkaan tapa toimia kirjastossa. Asiakkaan keskeiset toiminnot ovat lukeminen, aineistojen selailu, työskentely ja kommunikointi. Kun hän lainaa aineistoja, hän voi saada palvelua tai hoitaa lainansa itsepalveluna. Kun hän opiskelee, hän voi tarvita rauhoitettua äänetöntä tilaa tai tilaa, jossa voi tehdä ryhmätöitä. Puhelimensa kanssa hän voi haluta vetäytyä täysin eristettyyn tilaan, mutta hän voi myös haluta istua työaseman ääressä yhdessä kaverinsa kanssa. Välillä hän on itse äänekäs, välillä hän kaipaa hiljaisuutta. Hän ei viihdy kirjastossa, joka on yhtä ainoata avointa tilaa. Kirjastomaisemaan hän kaipaa vaihtelua.

Kirjaston työntekijä on samanlaisen murroksen edessä. Hänellä on edelleen jäljellä paljon entisiä töitä, mutta samalla hänen toimenkuvansa on kuitenkin vahvasti muuttumassa. Työn perusta on sama kuin ennen; informaation jäsentäminen ja tiedon hakeminen asiakkaille, lainauksen ja kokoelmien hoitaminen. Tietotekniikan ja tietoverkkojen hyötykäytön kehittyminen ja kehittäminen muuttavat radikaalisti tekemisen tapaa ja työn konkreettista sisältöä. Asiakkaan tavoin työntekijästä tulee aktiivinen tiedon luoja, virtuaalikirjaston muodostaja. Entisten taitojen lisäksi hänen on hallittava tietotekniikan käyttö ja pystyttävä myös opastamaan käyttäjiä. Kirjasto on yhtä laaja kuin elämä itse ja se vastaa käyttäjien tarpeisiin heidän omista lähtökohdistaan.

20.10.2000

5 KESKUSTAKIRJASTO

5.1 Tulevaisuuden kirjastotalo Kamppi-Töölönlahdelle

Noin 90 vuotta sitten ilmaistiin tarve saada pääkaupungin keskusta uusi moderni pääkirjasto suuren lukevan yleisön palvelua helpottamaan. Historiallisista syistä pääkirjaston tilaratkaisu toteutettiin Itä-Pasilaan. Ratkaisu vastasi kirjastotoimen tukipalvelujen tarpeita. Kaupunkilaisten asiakaspalvelun tarpeiden ja kirjallisen kulttuurin arvostuksen kannalta sijainti ei kuitenkaan ole tyydyttävä. Nykyisen pääkirjastotalon tilaresurssit on käytetty loppuun. Tilan puute on tullut toiminnan kehittämisen esteeksi.

Yhä monipuolisemmaksi kehittyvän yleisen kirjaston merkitys muuttuvassa yhteiskunnassa on viime vuosikymmenen aikana valtavasti kasvanut. Sen ovat osoittaneet asiakkaat huikeasti lisääntyneenä käyttönä ja toisaalta päättäjät antamalla kirjastolle merkittävän roolin tietoyhteiskunnan toteuttamisessa. Tämän merkityksen konkreettisenä ilmauksena Helsinkiin tulisi rakentaa keskusta, sinne missä suuret ihmisvirrat liikkuvat, välittömään asiakaspalveluun keskittyvä monipuolinen kirjastotalo. Keskustakirjasto on kirjallisuuden ja lukemisen keskus, joka vahvistaa Helsingin olemusta kulttuurin ja osaamisen kaupunkina. Kehitteillä olevan Kamppi-Töölönlahden alue kulttuurirakennusten keskittymänä on sopivin sijainti uudelle kirjastolle, joka on upealla ja aidolla tavalla julkinen tila. Keskustakirjasto nostaa kirjallisuuden muiden kulttuurimuotojen rinnalle. Se täydentää keskustan ja Kamppi-Töölönlahden alueen palveluja monipuoliseksi, vilkkaaksi ja eläväksi kulttuuripuistoksi.

5.2. Vapaa kohtaamispaikka

Keskustakirjasto on tulevaisuuden kirjasto. Se on virtuaalimaailman konkreettinen piste, jossa käyttäjä pääsee osalliseksi maailman laajuiseen verkkoon. Kirjasto tarjoaa mahdollisuuden sekä kulttuurin kuluttamiseen että sen luomiseen. Kirjasto mahdollistaa hyvin ekologisen kuluttamisen muodon.

Helsinki on kansainvälistynyt. Kaupungissa asuu nykyään monien kulttuurien edustajia ja täällä käy myös paljon kansainvälisiä vieraita. Kaupunginkirjaston tehtävänä on tukea koko maan ulkomaalaisten palvelua. Keskustakirjastolla on parhaat mahdollisuudet vastata monikulttuurisuuden haasteeseen, olla ”Maailman talo”.

Keskustakirjasto toimii kaupungin keskustan kaupallisuuden vastapainona kaikille avoimena maksuttomana kohtaamispaikkana, jossa on matala kyn-

20.10.2000

nys. Se tarjoaa palveluja kaikenikäisille. Se ottaa huomioon erikoisesti lapset ja nuoret, joille sopivia kulttuuripalveluja keskustassa muutoin on niukasti.

6 KESKUSTAKIRJASTO JA KIRJASTOVERKKO

6.1 Nykyiset kirjastot jatkavat

Tarpeelliseksi koetun palvelun tarjonnan lisääntyessä sen käyttökin lisääntyy. Kokemus kirjastoverkon rakentamisesta on osoittanut, että jonkin palvelupisteen käyttö ei lopu tai merkittävästi vähene uuden palvelupisteen avaamisen myötä. Vain hyvin heikoissa, ahtaissa tiloissa toimineet ja huonosti sijainneet kirjastot ovat menettäneet asiakkaitaan. Näin ollen on perusteltua, että nykyiset kirjastot jatkavat toimintaansa. Kirjakaapelin sekä yleisten kirjastojen verkkopalvelujen ja koulutusluokan toiminnot siirtyvät keskustakirjastoon ja näiden vuokratiloista voidaan uuden kirjaston valmistuttua luopua.

Tuleva keskustakirjasto ei ole pääkirjasto siinä mielessä, että se ei sisällä kirjastotoimen tukipalveluita. Tukipalvelut jäävät Pasilaan, jossa toteutetaan tarpeelliset muutostyöt. Keskustakirjasto on kuitenkin asiakaspalvelutiloiltaan kaupunginkirjaston suurin ja monipuolisin palvelupiste. Nykyinen pääkirjasto jatkaa toimintaansa Pasilan kirjastona ja muut kirjastoverkon palvelupisteet jatkavat samoin kaupunginosiensa kirjastoina.

6.2 Tilantarve

Kaupunginkirjastossa on ollut käytössä kirjastolautakunnan vuonna 1980 ohjeellisena hyväksymä tilojen mitoitusnormi 50 m^2 hyötypinta-alaa 1000 asukasta kohti. Normi on kirjaston käytön valtavasti lisääntyneenä ja monipuolistuttuna osoittautunut riittämättömäksi. Valtio on asettanut ohjeelliseksi yleisten kirjastojen tilanormiksi 100 m^2 hyötypinta-alaa 1000 asukasta kohti. Helsingin kaupunginkirjaston käytössä oleva huoneistoalaa on yhteensä $35\,443 \text{ m}^2$. Kaupungin asukasluku 1.1.1999 on 546 317. Kaupungin talonrakennusohjelmaan vuosille 2000 – 2004 merkittyjen hankkeiden toteutuessa kirjastotila lisääntyy n. 3100 hyöty- m^2 . Helsingin niemen alueen nykyisissä kirjastoissa (Rikhardinkadun, Kallion, Punavuoren ja Töölön kirjastot sekä Kirjakaapeli) on hyötypinta-alaa yhteensä n. 6400 m^2 . Keskustan uuden kirjaston hyötypinta-alaksi esitetään n. $10\,000 \text{ m}^2$. Keskustakirjaston ja kaupunginkirjaston muiden nyt näkyvissä olevien tilantarpeiden toteutumisen jälkeen kaupunginkirjaston yhteenlaskettu hyötypinta-ala tulee olemaan n. $49\,300 \text{ m}^2$.

20.10.2000

7 PASILAN KIRJASTO – RESURSSIKESKUS

Pasilan kirjastotalon sijainti on kirjastoverkon kannalta keskeinen ja hyvä tukitoimintoja ajatellen. Pasilassa kannattaa jo liikenteen syistä pitää kuljetusta tarvitsevat toiminnot. Pasilan sijainti on hyvä kirjastoauton ja kotipalvelun tukikohtana. Pasilassa säilyy tärkeä keskuskirjavarasto, joka tarvitsee hyviä kuljetusyhteyksiä. Pääkirjastorakennuksessa jo olemassa olevia logistiikan vaatimia rakenteita voidaan käyttää hyväksi ja parantaa.

Toiminnallisista syistä tiloissa on tehty vuosien varrella muutoksia ja muutostarpeita on edelleen. Kaikki toiminnot eivät ole rakennukseen mahtuneet: koulutusluokka ja yleisten kirjastojen verkkopalvelut on jouduttu siirtämään ulkopuolisiin vuokratiloihin. Viidentoista vuoden vilkkauksessaan kaikki arviot ylittäneen käytön jäljiltä erityisesti kirjastotalon asiakaspalvelutilat ovat kuluneet ja kaipaavat kunnostusta. Kiinto- ym. kalustoa on muutettava uudenlaisten toimintatapojen vaatimusten mukaisesti. Koko rakennuksen ilmastointi vaatii parantamista. Työtiloissa on tehtävä toiminnan rationaalisuuden ja ergonomian edellyttämiä muutoksia.

Keskustakirjasto vähentää Pasilan kirjaston paineita kokoelman laajentamisessa. Kokoelma voi hiukan supistua ja antaa mahdollisuuden tilan väljentämiseen ja modernimpaan varustamiseen. Tehtävillä muutoksilla Pasilan kirjastotalo saatetaan toiminnallisesti ajanmukaiseksi ja edelleen osaksi tulevaisuuden kirjastoa. Muutostarpeet esitetään yksityiskohtaisesti myöhemmin hankesuunnitelmassa.

8 AIKATAULU

Keskustakirjasto esitetään toteutettavaksi siten, että rakennus olisi käyttöönotettavissa vuonna 2008. Kamppi-Töölönlahden alue on parhaillaan voimakkaan kehittämisen kohteena. Syksyllä 2000 ratkaistaan kaupungin järjestämä Kampin tulevan tilankäytön ratkaiseva Kampin keskustan tarjous- ja suunnittelukilpailu ja valmistellaan alueen asemakaava. Töölönlahden asemakaavaluonnos tulee kaupunkisuunnittelulautakuntaan luottamusmieskäsittelyyn samoin syksyllä 2000. Näissä yhteyksissä tulee osoittaa myös keskustakirjaston tontti.

Päätös keskustakirjastosta vaikuttaa kaupunginkirjaston kahden muun taloussuunnitelmaan merkityn hankkeen, pääkirjaston (rakentaminen 2002 – 2003) ja Rikhardinkadun kirjaston siipiosan (rakentaminen 2002, kustannusarvio 3 milj. mk) perussparannus- ja muutossuunnitelmien sisältöön.

Hankkeiden käsittelyn ja päätösten tavoiteaikatauluksi esitetään, että keskustakirjaston, Pasilan kirjaston muutostyön sekä Rikhardinkadun kirjas-

20.10.2000

ton perusparannus- ja muutostyön hankesuunnitelmat valmistellaan kulttuuri- ja kirjastolautakunnan käsittelyyn kevätkaudella 2001. Tällöin Rikhardinkadun kirjaston perusparannus- ja muutostyön sekä Pasilan kirjaston muutostöiden toteuttaminen on mahdollista taloussuunnitelman mukaisesti.

9 TIIVISTELMÄ

1. KIRJASTO KAMPPI-TÖÖLÖNLAHDEN ALUEELLE

Kamppi- Töölönlahden alueelle, josta on kehittymässä Helsingin uusi kulttuurikeskus, suunnitellaan kirjasto, joka varsinaisen tehtävänsä lisäksi toimii helsinkiläisen ja suomalaisen kirjastolaitoksen kansainvälistä mainetta vastaavana symbolina, konkreettisena osoituksena siitä, mikä merkitys yleisillä kirjastoilla on suomalaisessa yhteiskunnassa.

2. KIRJASTO ALUEEN KULTTUURIPALVELUJEN TÄYDENTÄJÄNÄ

Kirjasto täydentää alueen kulttuuripalveluja:

- se on maksutta avoin kaikille ja tarjoaa palveluita kaikille ikäryhmille, erityisesti myös lapsille, joille keskustassa on niukasti palveluja
- se nostaa kirjallisuuden muiden kulttuuritoimintojen rinnalle
- se on virtuaalimaailman konkreettinen piste, jossa käyttäjä pääsee osalliseksi maailmanlaajuiseen verkostoon
- se edustaa Helsingin, mutta on samalla monikulttuurinen ”Maailman talo”
- se tarjoaa mahdollisuuden kulttuurin kulutukseen, mutta myös sen luomiseen.

3. KIRJASTON YHTEISKUNNALLINEN TEHTÄVÄ

Kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä on

- tukea lukemista ja kirjallisuuden tuntemusta
- turvata pääsy digitaalisessa muodossa olevan aineiston ja tietovarantojen sekä tietoverkkojen käyttöön
- tarjota välineitä ja taitoja, joita kansalaiset tarvitsevat, jotta he voivat toimia aktiivisina tietoyhteiskunnan jäseninä, tarjota mahdollisuus verkkolukutaidon hankkimiseen
- toimia keskustan kaupallisuuden vastapainona maksuttomana kohtaustilana, jossa on matala kynnys

20.10.2000

4. TULEVAISUUDEN KIRJASTO

Tavoitteena on luoda tulevaisuuden kirjasto, jolloin myös sen suunnitteluprosessi toteutetaan uudella tavalla. Kirjasto on laitoksen ydin, mutta tarkoituksena on kartoittaa, voisiko kokonaisuuteen liittyä myös muita toimijoita.

5. UUDET TOIMINTATAVAT JA NIIDEN VAIKUTUS TILAAN

Suunnitteluprosessin tavoite ei ole vain itse talo, vaan tietoyhteiskuntatoimintamallien luominen, uusien toimintatapojen kehittäminen. Työn tulokset heijastuvat kuitenkin varmasti myös tilojen suunnittelussa.

Kirjaston osalta voidaan jo nähdä, että se on paikallinen informaatio-, kulttuuri- ja oppimiskeskus ja sen rooli kouluttajana, paikallisen tiedon julkaisijana sekä julkaisutuen antajana kasvaa.

Tilaa ei suunnitella enää vain aineistomuotojen perusteella (lehdet, kirjat, äänitteet) tai ikäryhmiin perustuen (lapset, nuoret), vaan asiakkaiden käyttäytymiseen kirjastossa. Tällöin nähtävissä on kolme päätoimintoa: lukeminen, työskentely ja kommunikointi.

6. SUUNNITTELUPROSESSI

Kirjaston suunnitteluprosessi ei ole vain kirjastoammattilaisten ja arkkitehtien asia, vaan mukaan on otettava myös käyttäjät ja mahdolliset yhteistyötahot. Suunnitteluprosessi jakautuu siten, että

- käyttäjät laativat "aarrekarttoja" eli suunnitelmia toivekirjastostaan ja odotuksistaan
- mahdollisten yhteistyötahojen kanssa järjestetään seminaareja
- kirjastoammattilaiset vastaavat suunnitteluprosessin kokonaisuudesta ja hankesuunnittelusta.

8. ARKKITEHTUURIKILPAILU

Suunnitelmien pohjalta käynnistetään arkkitehtuurikilpailu. Kilpailu on tärkeä, koska rakennuksella on julkisena tilana ja suomalaisen kirjastolaitoksen edelläkävijänä symboliarvo.

9. NYKYISEN PÄÄKIRJASTON SANEERAUSTARVE

Hankkeen taustalla ja sen vauhdittajana on nykyisen pääkirjaston tilanahtaus, joka vaatii toimenpiteitä. Kirjaston sisällä näihin toimenpiteisiin on ryhdytty käynnistämällä syksyllä 1995 pääkirjaston tilakartoitus. Lisäksi vuosien 2001-2003 taloussuunnitelmaan on sisällytetty 6 mmk:n määrärahavaraus pääkirjaston muutostöihin siten, että muutostöiden rakentaminen ajoittuisi

20.10.2000

vuosille 2002-2003. Muutostyön toteuttaminen edellyttää ratkaisua keskustakirjastosta.

Suunnittelun lähtökohdaksi otetaan asiakaspalvelun hajauttaminen uuteen keskustan kirjastoon ja Itä-Pasilan kirjaston kehittäminen Pasilan alueen sivukirjastoksi ja koko kaupunginkirjastoa palvelevaksi tukitoimintakeskukseksi, josta käsin hoidetaan myös koko kaupungin alueelle ulottuvat kirjastopalvelut kuten kirjastoauto- ja kotipalvelutoiminta. Samalla luovutaan pääkirjasto-nimityksestä..

Tämän kannan taustalla on myös näkemys siitä, että vaikka pääkirjaston sijoittuminen Itä-Pasilaan on silloisista suunnittelun lähtökohdista ollut varsin ymmärrettävä ja tuonut aikanaan pelastuksen katastrofaaliseen tilanteeseen, ei sijoitus asiakaspalvelun kannalta ole paras mahdollinen.

10. KANTAKAUPUNGIN KIRJASTOVERKKO

Uuden kirjaston, nykyisen pääkirjaston ja kantakaupungin kirjastopalveluiden kokonaisuus tulee olemaan seuraava:

- Nykyinen pääkirjasto jatkaa toimintaansa Pasilan alueen sivukirjastona, johon jää myös koko kirjastoa tai kaupunkia palvelevia tukitoimintoja kuten hallinto, hankinta, kirjastoautot, kotipalvelu. Myös kirjavarasto jää Pasilaan.
- Kantakaupungin kirjastoista toimintaa jatkavat Rikhardinkadun kirjasto, Kallio ja Töölö, jotka voivat kehittää edelleen omaa profiiliansa.
- Keskustakirjastoon siirtyvät vuokratiloissa toimiva Kirjakaapelin kirjasto sekä yleisten kirjastojen verkkopalvelut.

11. TILAVARAUS KAMPPI-TÖÖLÖNLAHDELTA

Hankkeen eteneminen kaupunginkirjaston esittämän lähtökohdan pohjalta edellyttää, että kirjastorakennus otetaan huomioon Kamppi-Töölönlahden alueen suunnittelussa. Rakennuksen laajuus riippuu sen toiminnallisesta kokonaisuudesta. Pelkistetty kirjastorakennus tarvitsee tilaa 10 000 - 12 000 m². Hankesuunnitteluvaiheessa kartoitetaan, mitä muita mahdollisia kansalaisia lähellä olevia kulttuuritarpeita kirjaston yhteyteen voisi sijoittaa.

12. TAVOITEAIKATAULU

Tavoiteaikatauluksi asetetaan

- uuden rakennuksen hankesuunnitelma valmis kevätkaudella 2001
- Pasilan kirjaston muutostyön valmistelu ja toteutus 2001 - 2003
- keskustan kirjaston valmistuminen vuonna 2008, jolloin Kirjakaapelin vuokrasopimus Lasipalatsin tiloissa päättyy.

13. KAUPUNGINVALTUUSTON PÄÄTÖS

20.10.2000

Kaupunginvaltuuston päätös uuden keskustan kirjaston rakentamisesta ja suunnitteluprosessin käynnistämisestä voisi olla yksi kulttuurikaupunkivuoden konkreettisista kulttuuritahtoa osoittavista toimenpiteistä.